

Boj s nákazlivými chorobami v Poľsku po prvej svetovej vojne

WALDEMAR REZMER

Nákazlivé choroby a ich epidémie sprevádzali ľudstvo od nepamäti. Vyskytovali sa a prudko šírili predovšetkým na miestach, kde prebiehala vojna. Zapríčiňovali smrť, hospodárske katastrofy, hlad, dezorganizáciu zdravotnícko-sanitárnych štruktúr či masovú migráciu obyvateľstva. Tieto fenomény sa naplno prejavili v období prvej svetovej vojny, ktorá „...zasiahnuc takmer celú Európu a časť Ázie, učinila ich bezprostredným územím vojenských stretov, a tým sa nevyhnutne zapísala krvavými písmenami aj do dejín nákazlivých ochorení. Následkom mobilizovania miliónových armád, veľké a ľudnaté mestá sa menili na ruiny a spáleniská, obrovský počet dedín a osád takmer zmizol z povrchu zemského, vojna sa rýchlo zmenila na akúsi divokú a nepríčetnú orgiu ničenia, na akési veľké a tragické sťahovanie národov, ktoré roznášali svoju biedu a choroby na obrovskom priestore, zahŕňajúcom takmer polovicu sveta. [...] V západoeurópskych štátoch, lepšie zorganizovaných a lepšie pripravených na vojnu, na vyššom stupni civilizačnej úrovne a lepšie vybavených nevyhnutnými prostriedkami pre boj s epidémiami, musela byť intenzita epidémií nepochybne menšia a slabšia ako v obrovskom, temnom a polodivom Rusku, so svojou desaťmiliónovou armádou a nekonečnými masami utečencov, sťahujúcimi sa od brehov Nemenu, Visly a Sanu až hlboko do Pinských močiarov k Pripjati, Dnepru a Dvine. Ustupujúca armáda je vždy hroznejšia ako tá, ktorá postupuje, pretože ničí všetko za sebou, prináša hlad, strach a zhrozenie, ktoré ovládajú ľudské masy a ženú ich voslep do neznámej budúcnosti a neistých osudov. Tá strašná vlna rozbitej, deorganizovanej a zdivočenej ruskej armády prešla [...] celým Poľskom a zastavila sa až na jej súčasnom východnom pohraničí („kresoch“)*, kde sa viedli najintenzívnejšie boje. Trvali celé roky a zanechali po sebe doslova ruiny. Rok 1918 priniesol mier Európe. Nepriniesol ho však Poľsku, pretože na jeho východných „kresoch“ sa naďalej bojovalo. Ešte viac tak umocnil dielo skazy“¹.

* K objasneniu tohto historicko-geografického pojmu pozri štúdiu Barbary Kubis [Vojnové osudy poľských rodín vysídlených z rodnej zeme v rokoch 1944 – 1946](#), s. 3, pozn.* v tomto čísle *Forum Historiae*

¹ SZTOLCMAN, G. Rola państwowej służby sanitarnej w walce z epidemiami. In *O zdrowie publiczne*, Warszawa 1923, s. 26-27.

Zvlášť hojnú úrodu zožal škvrnitý týfus, pôvodne nazývaný „škvrnitý dur“ alebo „osutkov dur“, často nazývaný aj hladový týfus, pretože sa vyskytoval v masovej miere v spoločnostiach podvýživných, ubiedených, otrhaných a zavšivavených ľudí, o ktoré na území strednej a východnej Európy, počas 1. svetovej vojny a po jej skončení, nebola núdza. Podľa odhadov Spoločnosti národov v rokoch 1917 – 1921 ochorelo na škvrnitý týfus 25 miliónov ľudí, z ktorých 3 milióny zomreli.² S epidémiami v armáde a medzi civilným obyvateľstvom si neboli schopné poradiť ani tak bohaté a dobre organizované štáty, ako Nemecko a Rakúsko-Uhorsko. Vo Veľkopolsku, v Pomoransku a v Sliezske, teda na poľských územiach, ktoré v tom čase boli súčasťou Pruska, sa škvrnitý týfus nevyskytoval, keďže nemecké orgány zabránili jeho šíreniu radom preventívnych opatrení, okrem iného prostredníctvom budovania karanténnych staníc na svojej východnej hranici. Avšak neboli schopné zlikvidovať týfus na poľských územiach, ktoré počas vojny okupovali a ktoré predtým boli súčasťou Ruska. V roku 1916 tam zaznamenali 16 460 ochorení, v roku 1917 – 29 618, a v roku 1918 – len do ukončenia okupácie – 73 380 prípadov. Spolu bolo na východných územiach, ktoré kontrolovalo nemecké vojsko, zaevidovaných 119 459 ochorení na škvrnitý týfus.³ Ešte horšia situácia bola na územiach rakúskeho záboru (Haliče) a Lublińska, ktoré od polovice roku 1915 okupovalo Rakúsko-Uhorsko. V Haliči bolo roku 1916 zaregistrovaných 6 784 ochorení na škvrnitý týfus, roku 1917 toto číslo kleslo na 3 776, aby sa do novembra 1918 znovu zvýšilo na 8 057 chorých. Dokopy bolo v období 1916 až 1918 v Haliči zaznamenaných 18 617 prípadov tejto choroby. Omnoho viac ochorení bolo na území okupovaného Lublińska: roku 1916 – 11 294, roku 1917 – 10 446, a do konca októbra 1918 – 15 654 prípadov. Spolu od roku 1916 do novembra 1918 ochorelo na týfus 37 385 osôb.⁴

Nákazlivé choroby - škvrnitý týfus, brušný týfus, paratýfus, cholera, dyzentéria, šarlach, črevná chrípka, pravé kiahne, záškrt, zimnica - dali o sebe vedieť zvlášť prudkým spôsobom vo východnej a strednej Európe. Iba s veľkými ťažkosťami sa darilo sanitárno-zdravotníckym službám dočasne zadržiavať ich rozširovanie. Na nákazlivé choroby umierali tisícky vojakov a civilistov; ozbrojené sily niektorých štátov v niektorých obdobiach neboli schopné pre zlý zdravotný stav nasadiť veľkú časť vojakov. Ako príklad môžu slúžiť hoci aj oddiely vojsk Ukrajinskej ľudovej republiky, v rámci ktorých vypukla na jeseň 1919 epidémia škvrniteho týfusu. V dôsledku toho neboli schopné efektívne odporovať útočiacim oddielom Červenej armády a Dobrovoľníckej armády Antona Denikina. Podobná situácia nastala v tom istom období v radoch Ukrajinskej haličskej armády. Väčšina vojakov ležala v špitáloch, poľných lazaretoch a narýchlo tvorených karanténnych staniach.

---

² RUFFIE, J. - SOURNIA Ch. J. *Historia epidemii. Od czumy do AIDS*, Warszawa 1996, s. 134.

³ WIĘCKOWSKA, E. *Walka z ostrymi chorobami zakaźnymi w Polsce w latach 1918-1924*, Wrocław 1999, s. 9.

⁴ Tamže.

Po vypuknutí revolúcie v Rusku v roku 1917 a po vzniku jednotlivých ohnísk občianskej vojny na obrovskom území sa situácia stala dramatickou. Účastníci týchto vojnových stretov, teda Červená armáda, formácie „bielych“ Rusov, ukrajinské, kozácke a odinacké pochádzajúce jednotky, neboli pre účinný boj s epidémiami vybavené ani personálne, ani materiálne.

V Sovietskom Rusku v roku 1919 ochorelo 2 229 971 osôb na týfus a 41 289 na cholera. O rok neskôr, t.j. roku 1920 ich počet vzrástol na 3 214 629 chorých na týfus a 22 100 na cholera. V roku 1921 sa viditeľne zmenšil počet ochorení na týfus (1 497 333 prípadov), avšak dramaticky sa rozšírila cholera – až 176 885 ochorení.⁵ Z ruskej literatúry vyplýva, že v období od septembra 1918 do decembra 1920 bolo povolaných do Červenej armády 4 871 000 dôstojníkov, poddôstojníkov a radových vojakov. Spomedzi nich zomrelo v dôsledku najrozmanitejších chorôb až 1 392 000 osôb, zatiaľ čo v tom istom období stratilo život na bojovom poli 780 000 vojakov. V Sovietskom Rusku a v jeho ozbrojených silách žali nákazlivé choroby bohatú úrodu, keďže chýbala nielen strava, ale aj zodpovedajúci odev, obuv, zdravotnícky personál, sanitárne vybavenie a lieky.⁶

S nákazlivými chorobami sa musel vysporiadať aj poľský štát, obnovený v novembri 1918. Prudký nárast ochorení na nákazlivé choroby, vrátane tých najhroznejších, totiž ohrozoval biologickú existenciu populácie. Boj s týmito chorobami bol však nezvyčajne náročný, keďže zdravotná starostlivosť na štátnej a samosprávnej úrovni sa stále len vytvárala, podobne ako sanitárna služba vo formujúcich sa jednotkách poľského vojska. Okrem toho treba brať do úvahy faktory ako hlad, chronická podvýživa, citeľný nedostatok bytov, ktorý nútil ľudí bývať v zničených domoch, primitívnych barakoch, zemľankách, či dokonca v jamách v zemi. Toto všetko napomáhalo prenosu infekcií a šíreniu nákazlivých chorôb, predovšetkým škvrnitého týfusu. V Poľsku účinný boj s chorobami sťažovala navyše domáca hospodárska situácia. Chatrný priemysel, zdevastovaný lúpežnou exploatáciou počas 1. svetovej vojny, ktorú mali na svedomí Nemci a Rakúšania, nebol schopný poskytnúť ani základné sanitárne materiály, liečivá, či zdravotnícke potreby. Netýkalo sa to iba civilného obyvateľstva, rovnako nebol schopný zabezpečiť tie najnevyhnutnejšie potreby ani pre vojsko, ktorého čoraz početnejšie sily boli vysielané na východ.

Už od novembra 1918 oddiely Poľského vojska viedli boje vo Východnej Haliči a vo Volyni s oddielmi Ukrajinskej haličskej armády (ozbrojené sily Západoukrajinskej ľudovej republiky) a Ukrajinskej ľudovej republiky, a od januára 1919 v bieloruských a litovských

---

⁵ CHODŹKO, W. *Aktualne sprawy sanitarne na terenie międzynarodowym i w Polsce na tle obrad sesji majowej 1923 r. Międzynarodowego Urzędu do Spraw Higieny Publicznej*, Medycyna Doświadczalna i Społeczna, 1923, Zv. 1, z. 3-4, s. 148 – 149.

⁶ *Radzieckie Siły Zbrojne 1918-1968*, Moskwa 1968, s. 195; *Grif sekretности snjat. Poteri voružennych sil SSSR*. Moskva 1993, tab. 8; REZMER, W. *Pokój czy dalsza wojna polsko-sowiecka?* In *Traktat ryski 1921 roku po 65 latach*, (red. M. Wojciechowski), Toruń 1998, s. 105-106.

krajoch s oddielmi sovietskej Červenej armády a s vojskom Litovskej republiky [1918 – 1940, hl. mesto Kaunas, pozn. red.]. Súčasne s narastajúcou intenzitou bojov na východe čoraz viac vojakov z vyššie spomenutých armád upadalo do poľského zajatia. Okrem toho sa v tomto čase presúvali po frontovej línii aj pozostatky bielogvardejských formácií, ktoré rozvrátili boľševické jednotky (išlo napr. o čiastky zboru generála Nikolaja Bredova podriadeného generálovi Denikinovi, či zoskupenie Stanislava Bulak-Balachoviča, ktoré predtým bojovalo pod velením generála Nikolaja Judeniča) a teraz smerovali do internačných táborov. Medzi zajatcami a internovanými bolo mnoho chorých, resp. nositeľov najrozmanitejších nákazlivých chorôb.

Na územiach, kde sa viedli boje, dochádzalo aj k obrovským migráciám veľkých skupín civilného obyvateľstva – z východu na západ (utečenci rôznych národností, zajatci z 1. svetovej vojny) ako aj v opačnom smere (vojaci bývalej ruskej armády, vracajúci sa z nemeckých a rakúsko-uhorských zajateckých táborov k svojim rodinám, rovnako ako robotníci z nútených prác). Všetkými týmito cestami boli na územie obnovovaného poľského štátu prenášané aj nákazlivé choroby. Iba v dvoch jeho častiach, t.j. v Poľskom kráľovstve a v časti Haliče, bolo roku 1919 zaznamenaných až 231 306 ochorení na škvrnitý týfus.⁷ Z odhadov poľského Ministerstva verejného zdravia vyplýva, že týchto ochorení mohlo byť dokonca dvakrát viac.⁸

Civilné aj vojenské orgány si boli vedomé ohrozenia krajiny epidémiami. Z toho dôvodu vytvárali rôznorodé projekty ochrany vlastnej spoločnosti pred rozširovaním nákazlivých chorôb na stále nové územia štátu, vrátane tých, kde sa predtým nevyskytovali (Pomoransko, Veľkopoľsko). Často však išlo len o improvizovanie, vynútené potrebou riešiť akútne problémy. Mladá republika totiž nemala – zo zrejmých dôvodov – sformovaný systém boja s nákazlivými chorobami. Jeho tvorba sa diala v komplikovaných vonkajších, ako aj vnútorných pomeroch krajiny a stretala sa s vážnymi ťažkosťami – koncepčnými, organizačnými, kádrovými i materiálnymi. Z dôvodu ťažkej materiálnej a finančnej situácie Poľska nebolo možné aplikovať organizačné postupy, ktoré sa osvedčili v iných krajinách. V takýchto podmienkach nemohla byť činnosť civilnej a vojenskej služby alebo inštitúcií, vytvorených pre boj s epidémiami, dostatočne efektívna. Vyplývalo to z obrovského rozsahu tohto javu ako aj z nedostatku ubytovacích, technických, stravovacích a zdravotnícko-sanitárnych kapacít. Okrem toho v Poľsku chýbali kvalifikované pracovné sily, ktoré by mali skúsenosti v boji s epidémiami.

Boj s nákazlivými chorobami v Poľsku po 1. svetovej vojne prebiehal v niekoľkých etapách. Prvá sa začala v novembri 1918 a trvala do 1. augusta 1919. V tom čase vzniknuté

---

⁷ CHODŹKO, W. Polska służba zdrowia na terenie międzynarodowym In *O zdrowie publiczne*, Warszawa 1923, s. 13-14.

⁸ *Dwadzieścia lat publicznej służby zdrowia w Polsce odrodzonej 1918-1938*, Warszawa 1939, s. 48.

Ministerstvo verejného zdravia (MVZ) sa stalo centrálnou štátnou inštitúciou, zodpovednou za realizovanie rôznych foriem zdravotnej starostlivosti, ktorých cieľom bolo zlepšenie zdravotného stavu spoločnosti. Jednou z jeho najdôležitejších a najnaliehavejších úloh bolo organizovanie účinného boja s nakažlivými chorobami. V tomto období vznikli sanitárne agendy MVZ, rozdelili sa kompetencie v tejto veci medzi štátnou, samosprávnou a vojenskou zdravotnou službou, zorganizovali sa štruktúry štátnej administratívy I. a II. inštanície ohľadom zdravotnej starostlivosti, sanitárneho dohľadu, epidemického liečenia ako aj dezinfekcie a dezinfekcie. Na poľských územiach niekdajšieho pruského a rakúskeho záboru boli spočiatku ponechané v platnosti dovtedajšie sanitárne nariadenia. Avšak už na prelome rokov 1918/1919 vznikli samostatné podoby právnych noriem, určujúcich pravidlá boja s nakažlivými chorobami. Do života vošli v podobe dekrétov Dočasného náčelníka štátu (*Tymczasowy Naczelnik Państwa*) a neskôr náčelníka štátu (*Naczelnik Państwa*)*. Okrem iného, išlo o zásadný sanitárny zákon, ďalej o zákon o nútenom preventívnom očkovaní proti kiahňam či zákon o boji proti nakažlivým chorobám a iným chorobám, vyskytujúcim sa vo forme epidémií na území Poľska.

Napriek vyvinutému úsiliu počet chorých, predovšetkým na škvrnitý týfus, rýchlo rástol. V tejto situácii bol 1. augusta 1919 pri MVZ vytvorený Centrálny výbor pre boj so škvrnitým týfusom, populárne nazývaný „C.K. Dur“ [poľský výraz pre týfus, pozn. red.], ako jeho poradný orgán. Nepodarilo sa mu však ovládnuť rýchlo sa zhoršujúcu epidemiologickú situáciu v krajine, vyčítala sa mu bezradnosť a dokonca zneužívanie financií. Kvôli tomu bol tento Výbor 5. 3. 1920 zlikvidovaný.⁹ Keďže počet chorých rýchlo rástol (pozri tab. č. 1), bolo treba hľadať nové, radikálne riešenia.

Tab. 1. Počet ochorení a úmrtí na cholera, kiahne, škvrnitý týfus, brušný týfus, paratýfus, dyzentériu a zimnicu v rokoch 1919 – 1926.

Rok	Počet ochorení	Počet úmrtí
1919	464 644	22 975
1920	415 597	30 893
1921	184 463	12 853
1922	140 466	8 606
1923	37 875	3 166

* Obe funkcie sa spájali s jedinou osobou, Józefom Piłsudskym [pozn. red.].

⁹ WIĘCKOWSKA, ref. 3, s. 42-44.

1924	37 594	3 660
1925	23 464	1 804
1926	25 151	2 143
Spolu	1 329 254	86 100

Prameň: E. Więckowska, ref. 1, s. 244.

Na základe uznesenia Sejmu Poľskej republiky [najvyšší zákonodarný orgán, pozn. red.] a Rady ministrov menoval minister verejného zdravia niekoľko mimoriadnych komisárov pre boj s epidémiami na územiach, kde sa najčastejšie vyskytovali. Keďže východné územia, na ktorých sa stále bojovalo, boli najviac ohrozené, minister sa obrátil na najvyššieho predstaviteľa štátu Józefa Piłsudského s návrhom na menovanie komisárov pre inkriminované územia. Piłsudski uskutočnil túto požiadavku a vymenoval niekoľko mimoriadnych komisárov: dr. Henryka Trenknera pre vojenské územie Malopoľsko (Haličsko), dr. Czesława Wroczyńskiego pre litovsko-bieloruské kraje a dr. Zygmunta Żubra pre územie Volyne. Úlohy mimoriadnych komisárov na vojenských územiach boli koordinované s ministrom vojenských vecí.

S cieľom koordinácie prác komisárov menoval Náčelník štátu Józef Piłsudski Hlavného mimoriadneho komisára pre boj s epidémiami, dr. Emila Godlewského. Jeho kompetencie boli vymedzené Dočasnou inštrukciou pre Hlavného mimoriadneho komisára pre boj s epidémiami, vydanou MVZ 12. 3. 1920.¹⁰ Od rozpusteného C. K. Duru prevzal do svojej kompetencie celú agendu, inštitúcie, nástroje i materiálne zásoby. Veľmi úzko spolupracoval s ministrom vojenských vecí, ktorý informoval jemu podriadené orgány a inštitúcie, že „...*boj s nákazlivými chorobami v celom štáte bol skoncentrovaný do rúk Mimoriadneho komisára pplk. prof. dr. Emila Godlewského, ktorý vedie celú preventívnu akciu v tesnom porozumení s vojenskými orgánmi.*“¹¹

V prvom období svojej činnosti, t.j. od 5. marca 1920 do polovice júla 1920, boli mimoriadne komisariáty fakticky epidemiologickými expozitúrami ministra verejného zdravia. Na čele komisariátu stál vedúci, bezprostredne podriadený komisárovi, ktorý bol zodpovedný za komplexnú podobu boja s epidémiami na území svojho komisariátu. Každý z komisariátov sa delil na 2 – 4 inšpektoráty, riadené inšpektormi. Títo mali k dispozícii lekárov - epidemiológov, ktorých jedinou úlohou bolo bojovať s epidémiou na rozlohe spravidla dvoch

¹⁰ Tamže, s. 49.

¹¹ Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (CAW), Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWojsk.), Gabinet Ministra, sygn. I.300.1.634, Informacja dla Departamentu Sanitarnego MSWojsk. z 14.02. 1920.

až troch okresov. V samotnom okrese bol zodpovedný za boj s epidémiou okresný lekár.

O niekoľko mesiacov neskôr sa ukázalo, že efektívny boj s nákazlivými chorobami si vyžaduje dať Mimoriadnemu komisárovi špeciálne právomoci, ktoré prevyšovali dokonca právomoci samotného ministra. Ukázalo sa totiž, že by mal konať samostatne, bez ministerského dozoru. Mimoriadne ohrozenia – a takými prudko sa rozširujúce nákazlivé choroby boli – si vyžadovali mimoriadne riešenia. Dňa 14. 7. 1920 Sejm Poľskej republiky schválil zákon o vytvorení úradu Hlavného mimoriadneho komisára pre boj s epidémiami, avšak iba na obdobie nepresahujúce jeden rok.¹² Na základe tohto zákona Hlavný mimoriadny komisár, ktorým sa stal podplukovník prof. E. Godlewski, prevzal od ministra verejného zdravia jeho doterajšie kompetencie, týkajúce sa boja s epidémiami, ktoré boli navyše rozšírené. Mohol totiž tvoriť vlastné výkonné orgány, podliehali mu všetky inštitúcie na každom stupni administratívy, ktoré boli zo zákona povinné bojovať s nákazlivými chorobami. Rozhodnutia Mimoriadneho komisára boli hodnotené a realizované rovnako ako potreby vojska v akcii, mali teda prednosť pred inými sférami života štátu.

Vznik júlového zákona Sejmu uľahčil boj s epidémiami. Avšak ohrozenie trvalo ešte niekoľko rokov. Preto sa Rada Ministrov rozhodla 15. júla 1921 schváliť predĺženie pôsobnosti Hlavného mimoriadneho komisariátu do 1. apríla 1922. Definitívne zakončil svoju činnosť v marci 1924, kedy bola epidémia nákazlivých chorôb zvládnutá a celková epidemiologická situácia Poľska stabilizovaná, a teda pominula aj hrozba prenosu týchto chorôb po celom kontinente.

Napriek ohromnej snahe sa nepodarilo ochrániť vlastné civilné obyvateľstvo ani vojakov pred dôsledkami epidémie. Najťažšia situácia bola však na miestach s veľkou koncentráciou ľudí, akými boli vojenské oddiely, zajatecké a internačné tábory, v ktorých prebývalo naraz niekoľko tisíc, resp. niekedy až niekoľko desiatok tisíc ľudí. Zoskupení na nevelkom priestore, slabo zaodení a obutí, prebývajúc v nezodpovedajúcich bytových podmienkach (zavšivavené obydlia bez komína na východných územiach, zemľanky či baraky), tvorili z hľadiska možnosti nakazenia výnimočne rizikové skupiny, a to zvlášť v jesenných a zimných obdobiach. Z poľských prameňov vyplýva, že v období medzi novembrom 1918 a 1. júlom 1921 ochorelo v Poľskom vojsku 488 338 vojakov, z ktorých 30 338, vrátane 985 dôstojníkov, zomrelo.¹³ Bol to obrovský počet, keďže v tom istom čase na všetkých frontoch a bitevných poliach padlo 19 841 poľských vojakov.¹⁴

Roku 1921 bývalo v Poľsku 27 000 000 osôb. Ako vyplýva z údajov prezentovaných

---

¹² *Dziennik Urzędowy RP*, 1920, č. 61, poz. 388.

¹³ RUDZKI, S. Zarys historii szpitalnictwa wojskowego w Polsce. *Lekarz Wojskowy*, T. IX, 1927, z. 5, s. 488 – 491; F. Waga, *Służba zdrowia w czasie wojny*, Warszawa 1929, s. 6; FECHNER, A. *Stan zdrowia żołnierzy Wojska Polskiego w 1920 r.*, *Archiwum Historii i Filozofii Medycyny*, T. 56, 1993, z. 4, s. 341 – 357.

¹⁴ *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920*, Warszawa 1934, tab. č. 2 a 4.

v tabuľke 1, v rokoch 1919 až 1926 ochorelo na nákazlivé choroby až 1 329 254 ľudí, z ktorých 86 100 zomrelo. Nie je ani najmenšia pochybnosť, že tieto čísla sú podhodnotené. Na východných územiach, na ktorých bolo najviac ochorení, sa v období 1918 až 1921 viedli intenzívne boje a frontová línia sa niekoľkokrát menila. Civilná administratíva a štruktúry zdravotnej služby boli dezorganizované, a teda neboli schopné zachytiť všetky prípady ochorení. So zreteľom na toto všetko treba zdôrazniť mimoriadne úsilie poľských orgánov a poľskej spoločnosti v boji s týmto ohrozením.

Preložil Mgr. Karol Hollý, PhD.

Prof. dr hab. W. Rezmer je vedúcim katedry vojenskej histórie Ústavu historických a archívnych vied na Univerzite Mikuláša Kopernika v Toruni (Poľsko). Špecializuje sa na moderné vojenské dejiny, najmä poľské, litovské a ruské.

Podrobnejšie: <http://www.his.uni.torun.pl/wydzial/instkat/historia/zaklady/hw/wr.html>